

Ekrem Buğra Ekinci
Prof. Dr.,
Marmara
Üniversitesi

TABUR İMAMLARI VE ALAY
MÜFTÜLERİNDEN MORAL SUBAYLARINA

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE ORDUDA DİN HİZMETLERİ

DİNİ VE MANEVİ DUYGULAR, SAVAŞ MEYDANLARINDA ORDULARI MOTİVE EDEN, ONLARI ZAFERDEN ZAFERE KOŞTURAN EN MÜHİM AMİLDİR. BU SEBEPLERDİR Kİ, OSMANLI ORDUSUNDA MUTLAKA SUBAY RÜTBESİNDE İMAM VE MÜFTÜLER BULUNURDU. HALBUKİ BUGÜN ÇİN, KÜBA, ANGOLA GİBİ KOMÜNİST ÜLKELERİN YANINDA ORDUSUNDA DİN SUBAYI BULUNDURMAYAN BİRKAÇ DEVLETEN BİRİ TÜRKİYE'DİR.

Birleşmiş Milletler azası olup da ordusunda din subayı bulunmayan birkaç ülke vardır: Türkiye'den başka Çin, Küba ve Angola... Halbuki din hissi, vatan ve millet sevgisi orduları harp meydanında motive eden, onları zaferden zafere koşturun en mühim amildir. Moral cihetinden güçlü ordular, savaş hukuku ve etiğine riayetkâr olmuş; zor şartlar altında kendilerinden üstün güçleri mağlup edebilmişlerdir. Ordunun misyonu taarruzlara mukabil vatanı ve milleti korumaktır. Ona bu şuur aşılayacak olan da dindir. Bu açıdan ordularda en kritik rolü din adamları üstlenmektedir.

Bu gerçeğin farkında olan Osmanlı ordusunda ibadetleri yerine getirmesi için subay rütbesinde imam ve müftüler bulunurdu. Mütedeyyin asker ve zâbitler terfi ve mükâfata nâil olur; lâkayt davrananlar orduda barınmazdı. Orduya "Peygamber Ocağı" denmesinin sebebi de bu idi.

Osmanlı fetihlerinde askerlerin halka ve çevreye iyi muamelelerinden destansı bir şekilde bahsedilir. Zira bu asker ne için mücadeleye çıktığını biliyordu. Sivil halka, hayvanlara, ağaçlara, sulara zarar vermiyordu. Aksi takdirde bu şuurdan mahrum eli silahlı bir güç, bir eşkıya çetesi demektir.

Osmanlı ordusunun profesyonel kısmını teşkil eden yeniçerilerin Aksaray'daki kışlasında "Orta Camii" vardı. Her yeniçeri ortasında (bölüğünde) efrada dinî bilgiler vermek, namaz kıldırmak ve cenaze hizmetlerini yerine getirmek üzere bir imam bulunurdu. Askerler namazlarını burada yeniçeri ağasıyla beraber cemaatle kılardı. Yeniçeri Ocağı'nda imamlık vazifesini "İmam-ı Hazret-i Ağa" ve yardımcılarını yürütür, bir müderis de burada efrada ders verirdi.

Ocak imamı seferlere yeniçeri ağasıyla beraber katılır ve onunla birlikte ayda bir defa sadrazamı ziyarete giderdi. Bayramlarda da padişah huzurunda icra edilen

muayede (bayramlaşma) merasiminde hazır bulunurdu. Ağa imamı, ocak imamı veya büyük imam da denilen İmâm-ı Hazret-i Ağa, zaman zaman bölük imamlarını teftiş ve murakabe ederdi. Bu makama Ağa Kapısı Camii'nin beş müezzininden en kıdemlisi tayin edilirdi.

Orta Câmii'nin bahriyedeki muadili olan Tersâne Câmii'ydi. Burada imam, hatip, müezzin, vaiz, ikinci imam, ikinci müezzin, cüzhan gibi vazifeliler istihdam edilirdi. Gemi imamları cemaatle namaz kıldırır, askere Kur'an-ı Kerim ve ilmihal öğretir, vaaz verir, harp zamanında askerin maneviyatını yükseltmeye çalışırdı.

Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşunda rivayete göre Hacı Bektaş Veli (veya ona mensup bir zât) bu orduya dua ederek yeniçeri adını vermiştir. Çeri, asker demektir. Bu yüzden ocağa güçlü bir tasavvuf kültürü hâkimdir. Harp zamanında yanlarında askeri şevke getirmekle vazifeli olan ordu şeyhleri bulunması bundandır. İstanbul'un fethinde Sultan Mehmed'in yanında bulunan Akşemseddin hazretleri ordu şeyhi idi.

Ordu yenilene de değişmeyen makam

Yeniçeri ocağının dejenerasyonu üzerine Sultan III. Selim'in kurduğu Nizâm-ı Cedid adlı yeni ordu hakkında tatbik edilmek üzere 1793'te çıkarılan Levent Çiftliği Nizamnamesi'ne göre, her saf (tabur) için bir mektep açılacaktır. Burada askere her gün Kur'an-ı Kerim ve ilmihal dersleri verilecektir. Sultan III. Selim mazide cereyan eden menfi hadiselerin tekrarlanmaması için, orduda muntazam din zabiti kadrosunun bulunmasını arzu etmiştir. Neferlerin beş vakit namazı cemaatle kılmaları için her safta birer imam tayin olunacaktır. Ayrıca iman, ibadet ve ahlâka dair *Birgivi Vasiyetnamesi* diye meşhur ilmihal kitabının okunması da emredilmiştir.

Hasan Feyzi Akıncı alay müftüsü üniforması ile. Cumhuriyet devrine ait resmi (altta).

Türk Ordusundaki Son Alay Müftüsü

Türk ordusundaki son alay müftüsü Hasan Feyzi Akıncı (1885-1961), bu satırları yazanın büyük dayısıydı. Kemah'ta dünyaya gelmiş; ilk tahsilini burada Gülabibey Medresesi'nde tamamlayıp hafız olmuştu. 1897'de İstanbul'a gelerek Fatih Çifte Ayak Kurşunlu Medresesi'ne girdi. Mahmud Nedim Efendi'nin talebesi oldu. 14 sene tahsilden sonra Meşrutiyet'in ilk yıllarında icazetname aldı. Bir yandan da Mekteb-i Hukuk'u bitirdiğinden, Libya'nın Abyar şehrine kadı tayin edildi. Bir yıl kadar sonra açılan tabur imamlığı imtihanını derece ile kazanarak memleketi Erzincan'a 5. Kafkas Fırkası, 10. Alay 2. Tabur imamlığına tayin edildi (S. No: 1328-38) ve kısa zaman zarfında alay imamı oldu.

Balkan Harplarına iştirak etti. Edirne'nin geri alınması üzerine (1913) ilk Cuma namazını kıldırdı. Birinci Cihan Harbi'nin ardından 5. Kafkas Fırkası (tümeni) tamamen enterne edilerek mensupları açığa alınca bakkallığa başladı. Bir yandan da Karacaahmet'te Özbekler Nakşibendi Dergâhına devam etti. Anadolu ile nevi irtibat merkezi hüviyetinde olan Özbekler Tekkesinde Kara Vasıf ve arkadaşları ile tanıştı. Üsküdar'daki tekkeden silah ve cephaneleri Kuzguncuk'tan çatanalara yükleterek İzmir'e sevk etmeye başladı. Cumhuriyet'in ilanından sonra ordudaki vazifesine devam etti. 1928 yılında İstanbul Yüksek Muallim Mektebi'ni bitirdi. Fevzi Çakmak'ın ayrılmasından sonra yarbay rütbesiyle tekaüde ayrıldı. Son vazife yeri olan Antalya'ya yerleşti. Tekaüde ayrıldıktan sonra Antalya'da Tekeli Mehmed Paşa Câmii'nde ve diğer camilerde Ramazan, Cuma ve kandil günlerinde vaaz vermiş, mahallî gazetelerde yazılar yazmıştır. Antalya'da kurulan imam hatip mektebinde emekli müftü Osman Çandır ile beraber ders verdi. 1934 senesinde soyadı kanunu çıkınca, atalarının tarihteki hizmetlerini hatırlatacak şekilde Akıncı soy ismini tercih etti. Büyük Harb Madalyası, İstiklal Madalyası ve Donanma Cemiyeti Madalyası sahibi olup, Muharip Gaziler Derneği azası idi.

Sultan II. Mahmud 1826'de Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp yerine 12 Haziran 1826'da her birinde 150 nefer bulunan 51 bölükten müteşekkil Eşkinci Ocağı'nı kurdu. Ordunun her bölümünde bir imam bulunması, bir mektep açılması ve efrada her gün Kur'an-ı Kerim ve ilmihal dersleri verilmesi kararlaştırıldı. Şeyhülislâmlık tarafından tayin edilecek bölük imamlarının vazife müddeti beş sene idi. Bunlar neferlerin beş vakit namazı cemaatle kılmalarına itina ettikten başka, onların fikri inkişafıyla da meşgul olacaktı. Eşkinci Ocağı sonradan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye (Hz. Muhammed'in Muzaffer Askerleri) adını almıştır ki, bu Osmanlı ordusunun misyonunu açıkça ifade eden bir isimdir.

Sonradan 1. Ordu'nun esasını teşkil eden Muallem Bostaniyan-ı Hâssa Ocağı'nın 31 Mart 1827 tarihli nizamnamesine göre, orduda mevcut bulunan imamlar teftiş ve murakabe edilip, ehliyet ve kifayet sahibi ise tekrar bu vazifeye tayin edilecek; aksi takdirde dışarıdan kişiler tayin olunacaktır. Bu nizamnameye göre, imamlar namazları cemaatle kılmak, askere günde bir defa Kur'an-ı Kerim ve ilmihal dersi vermekle yükümlüdür. Zabıtlar bu işlerin icrasını kontrol edecektir. Sadece muvazzaf birliklerde değil, serhadlerdeki müstahkem mevkiilere, teknik sınıflara (tophane ve humbarahanelerde), askerî mekteplere (deniz ve kara mühendishanelerinde), donanma ve tersane, nihayet yeni tesis olunan askerî hastanelere (1830 tarihli Maltepe Hastanesi) beratla imamlar tayin edilmiştir.

Böylece ordudaki din zabıtlarının, modern manada daimi bir kadro çerçevesinde dizayn edildiği söylenebilir. Sivil hayatta olduğu gibi askeriyede de dinî hizmetler, suiistimallere yol açılmaması adına, kontrol altına alınmak istenmiştir. Ordu imamları ve müftüleri, ulema-i rüsumdandır. Yeniçerilerden farklı olarak bu kişiler, beratla hükümet tarafından tayin edilirdi. Bu kadrolar aynı zamanda medrese mezunlarına istihdam imkânı sunuyordu.

1827 tarihindeki tanzimlere göre, ordunun esas unsuru taburlardır. Her tabur 100'er kişilik 8 bölükten müteşekkildir. 3 tabur ise bir alayı teşkil eder. Bir alayda 12 imam olduğuna göre, bir tabura 4 imam düşmektedir. Tabur imamlarının

aylık maaşı 160, alay başımamının maaşı ise 500 kuruştur. Tabur imamının maaşı 1869'da 250 kuruşa çıkarılmıştır ki, bu mülazım-i evvel (üsteğmen) maaşına denktir. Hizmeti bitip tabi tutulacağı imtihanlarda muvaffak olan tabur imamları kadılığa, başımamlar ise müderrisliğe tayin edilebilirlerdi. Ertesi sene süvari birlikleri teşkilatına göre 400 askerlik her müfrezeve bir imam tayin edilmiştir. Sonradan bu sayı tedricen azaltılmış ve 1838'de her tabura bir imam tayin edilmiştir. Destek kıtalarındaki imam sayısı daha azdı. Mesela 3600 mevcutlu topçulara dört imam ve 2000 mevcutlu arabacılara iki imam düşmekteydi.

Hurafeden hakikate: Talimde ıslahat

Yeni kurulan askerî mekteplerde Arapça ve Farsçadan başka, esas dinî bilgilerin verildiği ulûm-i diniye, Hz. Peygamber'in (sas) hayatının anlatıldığı siyer-i nebî ve güzel ahlâkın telkin edildiği ilm-i ahlâk dersleri vardı. Harbiye Mektebi'nde bunlara ilaveten fıkıh ve usul-i fıkıh okutulurdu. Harbiyeliler mezuniyetlerinde Mushaf'a el basarak yemin ederlerdi. Sultan II. Mahmud, ayrıca öteden beri ocağa okunması adet olan *Hayber Kalesi Cengi*, *Battal Gazi Destanı* gibi basit halk kitapları yerine, büyük Hanefî âlimi İmam Muhammed'in *Siyer-i Kebir* adlı harp hukukuna dair dünyada ilk kaleme alınmış kitabını Türkçeye tercüme ettirip askerlere okunmasını emretti. Ayrıca İmamzade Esad Efendi'nin yazdığı *Dür-*

r-i Yektâ Şerhi isimli Türkçe muhtasar ilmihal kitabı Mühendishane Matbaası'nda çok sayıda tab ve neşr olunmuştur.

Sultan Abdülaziz devrinde 1281 (1864) tarihinde Eimme Nizamnamesi çıkarılmıştır. Nizamnamenin 32. bendine göre, medrese mezunu talebeler, redif alayları merkezlerinde usulüne göre imtihana tabi tutulup, muvaffak olurlarsa alaylara imam olarak tayin edilecektir.

Bu artık askerî imamlara muntazam bir tahsil görmüş olma şartı getirildiğini göstermektedir. Yine 1871 senesinde alay müftülerinin, tabur imamları arasından imtihanla seçilip şeyhülislâmın tasvibiyle tayin edilmesi hükmü getirilmiştir.

Askerî protokolde alay müftüsü binbaşya, tabur imamı da yüzbaşya takaddüm eder, yani önünde gelir. Her bir alayın birinci taburunun imamına, alay imamı denmektedir. Alay imamının bahriyede ki muadili gemi imamıdır. Alay imamları hâki cüppe ve sarık giyerken, gemi imamlarının cüppe ve sarığının rengi siyahtır. Kollarında rütbesini gösteren sırmalı şeritler olur.

Tanzimat devrinde gemi imamlarını, ilmîyeye mensup münasip namzetler arasından Bahriye Meclisi imtihanla seçerdi. Bunlar liyakat ve maaşlarına göre sınıf-ı evvel, sınıf-ı sâni ve sınıf-ı sâlis olmak üzere üç dereceye ayrılırdı.

Sultan II. Abdülhamid'in son yıllarında donanmada her sınıftan 44 gemi imamı bulunuyordu.

Cihad bir ibadet sayıldığından Osmanlı ordusunda Müslüman olmayan asker bulunmaz. Ancak bilhassa donanmada, ihtiyaç hâlinde gayrimüslim personelden ücreti mukabilinde istifade edildiği vâkidir. Gayrimüslim mürettebatın âyine iştirak maksadıyla gemiden ayrılmasının önüne geçmek için 1847'de Kaptan-ı Derya, sadarete gemilere birer papaz tayin edilmesini teklif etmiştir. Ancak Osmanlı gayrimüslimlerinin Gregor-yen Ermeni, Katolik Ermeni, Ortodoks, Süryani, Melkit, Maruni, Nasturi gibi çok farklı mezheplere mensup olması sebebiyle bu teklif kabul edilmemiştir. Bununla beraber Osmanlı donanması noel ve paskalya gibi günlerde gayrimüslim zâbit ve erler evlerine gidebilsin veya âyinlere katılabilsin diye limana demir atardı.

Sultan Hamid'e bağlı bürokrat ve askerlerin tasfiye edilip yerlerine İttihatçıların getirildiği II. Meşrutiyet devri, orduda dine bağlılığın gözle görülür derecede azaldığı bir devirdir. Zâbitlerin namaz kılmak isteyen askerlere izin vermeyip aleni oruç yemeleri, 31 Mart Vak'ası'nın sebeplerinden birini teşkil etmiştir. Ancak girilen muharebelerin mağlubiyetle sonuçlanması, ordudaki moral kaybı

Alay imamları hâki cüppe ve sarık giyerken; gemi imamlarının cüppe ve sarığının rengi siyahtır. Kollarında rütbesini gösteren sırmalı şeritler olur.

ve firarların artması üzerine ordunun maneviyatını arttırmanın ehemmiyeti anlaşılacaktı. Seferberlik (2 Ağustos 1914) ve ardından cihad ilanı (14 Teşrinsani 1914) da bu teşebbüslere hız verilmesinde âmil oldu. Balkan bozgununun ardından askerî imamların maaşlarında iyileştirme yapıldı. 1914 senesinde bir tabur imamının maaşı 900 kuruş idi.

Cihan Harbi'ne dair yazılan hatıratlar, bu devir zâbitlerinin dinî vaziyetini anlamaya yardımcı olmaktadır. Kendisi de bir tabur imamı olan Abdullah Fevzi Efendi'nin Latin harfleriyle de neşredilmiş hatıratı, askerî din adamlarına ait elde mevcut belki de tek hatıratır. Seferberlikten sonra, askerî birliklerdeki münhal kadrolara tabur imamları ve alay müftüleri tayin edildi. Bir yandan askerî teşvik edip vaaz vermeleri amacıyla İstanbul'un meşhur hocaları cepheye gönderilmiş; bir yandan da Şeyhülislâmlik tarafından vazifelendirilen hocalara, İstanbul camilerinde harbe dair vaazlar verdirilmişti.

Yeni vazife: Firarları engellemek

1913 tarihli Alay ve Tabur İmamlarının Vezaif-i Tedrisiyyeleri Hakkında Nizamname ile tabur ve alay imamlarına bir vazife daha yüklendi. Buna göre tabur ve alay imamları, tabur mekteplerinin müdürleridir. Askere Türkçe okuma, yazma, hesap ve Müslüman efrada akâid-i diniye

(dinin inanç esaslarını) öğreteceklerdi. Dolayısıyla bunların Dârümuallim'in iptidaiye (ilk mektep muallimliği) derecesinden mezun olanlar derecesinde malumat sahibi olmaları gerekiyordu. Yapılacak imtihanda bu melekeye sahip olmadığı anlaşılanlar, tam tahsisatla Dârümuallim'in'e bir sene devam edip, muvaffak olurlarsa vazifede bırakılacak; değilse tekaüde ayrılacak veya tekaüd hakları gelmemişse meslekten çıkarılacaktır. Medresetü'l-Vâizin'den mezun olanlar bundan müstesna tutulacaktır.

Askerî imamlardan beklenen en mühim vazife, değişen zamanın icaplarına göre, askerlerin moralini takviye ederek kayıtsız şartsız itaatini temin etmektir. Silsile-i meratip (hiyerarşi) ve disiplin, orduların sevk ve idaresinin aksamaması için bilhassa ehemmiyet taşıyordu. Harplerle geçen İttihat ve Terakki iktidarı devrinde tabur imamlarına ilave bir hizmet yüklenmiştir. O da asker arasında gittikçe artan firar ve kendini yaralama hadiselerinin önüne geçmeleriydi.

Askerî imam ve müftülerin, muharebe esnasındaki cesaret ve kahramanlıklarına dair birçok hatıra mevcut. Harplerde, muharebelerin kızıştığı esnada bizzat müsademelere iştirak edip şehit olan alay müftüsü ve tabur imamları az değildir. Nitekim cepheye yaralanıp askerî hastaneye getirilen bir tabur imamı, kendisiyle yapılan mülakatta şöyle demişti: "Bu

TÜRKİYE, KOMÜNİST ÜLKELERLE AYNI SAFTA

Birleşmiş Milletler azası olup da ordusunda din subayı bulundurmayan ülkeler arasında Türkiye'nin haricinde Çin, Küba, Angola gibi komünist ülkeler yer alır. Dünya ordularının büyük ekseriyetinde öteden beri din subayları, bazısında din subayı mektepleri bulunur. 1 milyon 360 bin kişilik Amerikan ordusunda 3000 civarında din subayı vardır. 900 bin mevcudunun % 8'i Müslüman ve % 4'ü Budist olan Rusya ordusunda, 219 papaz, 3 molla (imam) ve 1 de lama (Budist rahibi) bulunmaktadır. Bazı dünya ordularındaki din subaylarının sayısı ve ordunun mevcuduna nispeti şöyledir: İngiltere'de 150/150 bin, Almanya'da 200/180 bin, İsviçre'de 250/21 bin, Fransa'da 312/204 bin, Norveç'te 55/23 bin, Danimarka'da 118/14,5 bin (96 kara, 7 deniz ve 15 hava), Finlandiya'da 46/21,5 bin, İtalya'da 162/171 bin, Hollanda'da 150/35 bin (54 Katolik, 52 Protestan, 2 Yahudi, 2 Müslüman, 2 Hindu ve hiçbir dine mensup olmayanlar için 1964'den beri 38 tane hümanist), Kanada'da 337/67,5 bin, Avusturya'da 43/21 bin, Avustralya'da 67/50 bin.

öyle ruhanî ve ulvî bir an idi ki, bunun karşısında, yapacak hiçbir vazifesi olmayarak, bizden bir kelime-i teşvik ve teşci bile beklemeden er oğlu erler arasında dolaşmak zâid bir şey gibi geldi. Ben de hemen orada boş bulduğum bir silaha sarılarak hücumla iştirak ettim. Bir müddet dövuştüm ve nihayet sağ tarafımdan bir kurşunla mecruh oldum" (*Gaziler Arasında*, 17 Mayıs 1331 [30 Mayıs 1915]).

Çanakkale'de 8 Ağustos 1915 tarihinde batırılan Barbaros Hayreddin Paşa zırhlısında şehit düşenlerden biri, gemi imamı Dadaylı Mehmed Efendi idi. 73. Alay müftüsü Ali Rıza Efendi Çanakkale kara muharebelerinde makineli tüfek ateşiyle şehit düşmüştü. 97. Alay müftüsü İbrahim Hakkı Efendi, Çanakkale şehitlerinden olduğu gibi 42. Piyade Alayı müftüsü de en şiddetli muharebelerin cereyan ettiği Kerevizdere'de zabitlerin çoğunun vurulması üzerine alayın başına geçmişti. Alay müftüsü Hasan Fehmi Efendi, Galicya cephesindeki bir taarruz esnasında vurularak şehit düşmüştü. Reiscumhur Cevdet Sunay'ın babası Çaykaralı İslam Sabri Efendi alay müftü-

sü idi. İhtiyat zabiti olan oğlu ile beraber Suriye cephesinde savaşırken ikisi birden İngilizlere esir düşmüştü.

Tabur imamları, muharebeler esnasında ellerinde Kur'an-ı Kerim olduğu halde, yüksek sesle tekbir getirirlerdi. Bu seslerin karşı tarafta ürküntü meydana getirdiği, ecnebi askerlerin günlüklerinde ve raporlarında yazar. *Tanin* gazetesi 29 Haziran 1331 tarihli nüshasında, Arıburnu'nda bir tabur imamının bir elinde kılıcı diğer elinde Mushaf olduğu halde askerın önüne geçip tekbir getirecek, bir İngiliz birliğini geri çekilmeye mecbur ettiğini yazar. O zaman Osmanlı ordusunda vazifeli 9. Fırka Kumandanı Alman Albay Hans Kannengiesser, zabitlerin çoğunun öldüğü bir vasatta, askere hitap eden tabur imamının çok mühim bir rol üstlendiğini söyler; böyle hassas bir vaziyette bir Hıristiyan olarak kendisine de keşke telinde bulunacak biri olsaydı diyerek ah eder.

Yeni bir devlet ve laik bir ordu

Cumhuriyet devrinde Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın dine yakın görünen mizacı sebebiyle ordudaki din subayları, görev alanları daralmış olsa da mevcudiyetini korudu. Alay müftülüğü ve tabur imamlığına yeni tayinler yapılmamakla beraber, ordudaki mevcut kadro vazifesinde bırakıldı. 1937 senesinde "tasarruf ve emniyet" gerekçesiyle gemilerdeki imam kadrosu kaldırılmıştır. Buna mukabil eskiden beri gemilerin grandı direğinin cundasının (en üst noktasının) 1 metre kadar altında metal mahfaza içinde Kur'an-ı Kerim bulundurulması an'anesi bugün bile terk edilmemiştir.

Bu devirde Diyanet İşleri Reisi Hamdi Akseki'ye ait *Askerin Din Kitabı* ve Şerefettin Yaltkaya'ya ait *Benim Dinim* bastırılıp askere dağıtılmış; askerlerin ve askerî talebelerin Mushaf üzerine yeminleri ve yemin merasimlerinde dua an'anesi devam ettirilmiştir. Laiklik prensibine dört elle sarılınsalar da Cumhuriyet hükümetleri, askerî disiplin ve itaatini temin için, askerın maneviyatına hitap etmekte ve dinî sembolleri kullanmakta bir beis görmemiştir.

1944'te Çakmak'ın emekliye sevki üzerine orduda din hizmetleri tatil edildi. Tabur imamı ve alay müftüleri ya

"Peygamber Ocağı" denilen 355 bin kişilik Türk Silahlı Kuvvetleri'nde bir tane bile imam yoktur. Buna rağmen (fotoğrafta görüldüğü gibi) vazife yerinde ibadetini yapan askerler görmek iftihara şayandır.

tekaüde sevk edildi; yahut personel veya öğretmen sınıfına nakledildi. Artık garnizon ve kışlalarda, kumandanın şahsî inisiyatifiyle dinî bilgiye sahip bir nefer, -varsa- mescidde namaz kıldırmakla vazifelendirilirdi. Türkiye NATO'ya girince (1952), Amerikan ordusunda bulunan teğmenden tümgenerale kadar din işleri subayı (*chaplain*) kadrosunu kendi ordu-suna adapte edip Genel Kurmay Başkanlığı Personel Dairesi Moral Şubesi ile kara, deniz ve hava kuvvetlerinin moral şubeleri kuruldu. Birliklerde yapılacak dinî faaliyetler, Amerikan mevzuatından aynen tercüme edilen "Moral ve Personel Hizmetleri Talimatı"nın 34. maddesine göre tanzim olundu. Kara Kuvvetleri Subay İhtisasları Talimatı'nda da binbaşı veya yüzbaşı rütbesindeki moral subaylarının vazifeleri tespit edildi. Nitekim bu talimatnamenin 34. maddesinde dinin ordu üzerindeki etkisi şu şekilde dile getirilmiştir: "Maneviyatı en sağlam esaslara bağlayan dindir. Laiklik prensipleri dâhilinde, insanların bir din etrafında toplanmaları, kitlelerin sevk ve idareleri için büyük bir fikir ve işbirliği yaratır. Karışık dinlerden mürekkep cemiyetlerde dahi hak ve adalet duygularını kazandırır. Dini prensipler, ilim çerçevesinin bugün insanların saadetleri için bulmağa çalıştığı en yüksek esaslardır."

Tümen karargâhlarında bulunan bu moral subaylığı vazifesini, ilahiyat fakültesinde ordu namına okutulan ve

sayısı pek az olan askerî öğretmenler ile ilahiyatçı yedek subaylar yürütürdü. Ancak moral subaylarının çoğu, bu vazifeyi deruhte edebilecek kabiliyet ve vasıflara sahip bulunmuyordu. Vaaz vermek, namaz kıldırmak, cenaze işleri gibi işlerde meşgul olması zaten mevzubahis değildi. O zamanlarda moralden anlaşılan, birliklere şarkıcı getirmek ve moral geceleri tertiplemekten ibaretti. Bu yüzden moral subaylarının büyük kısmı başka işlerde, mesela emir subayı olarak kullanıldı. Kenan Evren'in emir subayı Cevat Erten bunlardandı ve onun dine dair eksantrik fikir ve sözlerinin kaynağı idi.

12 Eylül 1980 darbesinden sonra, 1984 senesinde Kara Kuvvetleri Komutanı olan Kemal Yamak dindar bir şahsiyetti. Alaylara cami açılması talimatını verdi. Her subayın cebinde taşıdığı ve içinde normal birliklerde subayların yapacağı işlerin anlatıldığı "Kara Kuvvetleri Emirler Muhtırası"nda da bu talimat yer almaktadır. Bu, hem Soğuk Savaş şartlarının hem de darbeden sonra resmi hâl alan Türk-İslam Sentezi politikasının icabı idi. Böylece her alayda bir cami veya mescid açılarak mesuliyeti dinî işlerden anlayan erlere tevdi edildi. Kemal Yamak'tan sonra (1987) bunların bir kısmı kapandı; sadece büyük karargâhlarda göstermelik birer tane bırakıldı. Bunlar da kimlerin câmiye gittiğini tespit maksadına matuftu. 28 Şubat ile beraber geriye kalanlar da kapatıldı.

Laiklikte örnek aldığımız bütün Batılı ülkelerin ordularında farklı dinlere mensup din subayları vardır. Cepheye ibadet eden Yahudi bir asker.